

Wychowanie i edukacja dziecka z zaburzeniami zachowania.

(Na podstawie książki A. Krasowskiej „Jak wychowywać i uczyć dzieci z zaburzeniami zachowania” opracowała: mgr Grażyna Janusz, mgr Dorota Zarychta)

1. Jak rozpoznać zaburzone zachowanie?

O **zaburzonym zachowaniu** mówimy wówczas, gdy zachowanie nieadekwatne do sytuacji staje się regułą, a dziecko w różnych sytuacjach prezentuje stały stereotyp zachowania.

❖ Cechy zaburzonych zachowań:

- Nieadekwatność
- Sztywność reakcji
- Szkodliwość dla podmiotu i otoczenia
- Obecność negatywnych emocji

Zachowanie **nieadekwatne** to takie, które nie uwzględnia indywidualnych cech sytuacji, jest nieracjonalne, a przez to wydaje się obserwowanym je osobom dziwne czy nawet szokujące.

Sztywność reakcji to prezentowanie w różnych sytuacjach pewnego stereotypu zachowania – reagowanie wobec innych w sposób prowokujący i agresywny, niezależnie od zmieniających się warunków otoczenia.

❖ Przejawy zaburzonych zachowań

Zaburzone zachowania mogą dotyczyć wszystkich obszarów funkcjonowania dziecka:

1. Zaburzenia w kontaktach z dorosłymi

- atakowanie nawet życzliwych sobie osób
- odrzucanie propozycji współpracy i pomocy
- prowokowanie do agresji i odrzucenia go
- manipulowanie dla osiągnięcia korzyści
- kłamstwa
- groźby i próby zastraszania

2. Zaburzenia w relacjach z rówieśnikami

- rywalizacja za wszelką cenę
- odrzucanie innych, odstraszenie
- izolowanie się
- agresja
- wykorzystywanie własnej przewagi do kontrolowania innych
- podporządkowywanie sobie, zmuszanie do czegoś
- manipulowanie innymi w celu osiągnięcia korzyści

3. Zaburzenia zachowania w relacji z zadaniem pojawiają się w sytuacji realizacji zadań związanych z nauką szkolną, zainteresowaniami dziecka lub innych sytuacji życiowych

- dziecko nie podejmuje zadania – odmawia wykonania go lub robi coś innego
- odkłada na później
- przerywa gdy pojawiają się trudności
- nie wykorzystuje swoich możliwości w realizacji zadania
- na trudności reaguje agresją, deprecjonuje wartość i sens zadania lub niszcząc to, co zrobił

4. Zaburzenia w relacji z samym sobą – przejawiają się one w relacjach z rówieśnikami, dorosłymi i z zadaniem

- nieadekwatne ocenianie siebie i swoich możliwości (nie docenia swoich możliwości lub przecenia je)
- deprecjonowanie siebie – źle traktuje swoją osobę, przedstawia się w złym świetle

- autoagresja – niszczenie swojego zdrowia, ciała (okaleczanie, używki, próby samobójcze)
- obwinianie się – poczucie winy w sytuacji gdy samo jest krzywdzone, branie na siebie odpowiedzialności, samokaranie (w sytuacji popełnienia błędu lub porażki)

Uwarunkowania zaburzeń zachowania:

Zaburzone zachowania dzieci mogą być uwarunkowane przyczynami:

- środowiskowymi (urazy psychiczne, destrukcyjne wzorce zachowań)
- biologicznymi (dysfunkcje układu nerwowego np. ADHD)

2. Mechanizmy funkcjonowania rodziny – rodziny dysfunkcyjne.

Rodzina to system złożony z osób, pomiędzy którymi istnieją więzi emocjonalne, społeczne i duchowe. System ten ma określoną strukturę, panują w niej reguły służące utrzymaniu równowagi. Zdrowy system rodzinny cechują:

- pozytywna tożsamość i autonomia jej członków – akceptacja i prawo do samorealizacji
- otwarta komunikacja – wszystkie uczucia i potrzeby mogą być wyrażane
- wzajemność – zachodzi wymiana informacji z otoczeniem
- ustalona struktura i jasno określone role rodziców i dzieci – relacje małżeńskie, relacje z dziećmi

❖ Rodzina dysfunkcyjna

Do dysfunkcji rodziny może dojść w wyniku:

1. Działania niesprzyjających czynników:

- uzależnienia, przemoc, choroba psychiczna
- konflikty małżeńskie, rozpad rodziny
- przewlekła choroba, kalectwo, śmierć kogoś z rodziny
- dysfunkcje w rozwoju dziecka

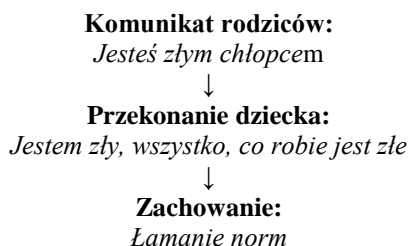
2. Braku odpowiednich zasobów niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania rodziny

- zasobów materialnych
- umiejętności oraz konstruktywnych wzorców do pełnienia ról w rodzinie
- społecznego wsparcia

Istnieją dwa typy rodzin dysfunkcyjnych:

- **Tzw. „rodzina ukryta za murem”** – oddzielona od świata zewnętrznego
Ukryty problem (przemoc, alkoholizm, kazirodztwo, choroba) zmusza do utrzymania chorej równowagi za pomocą sztywnych reguł:
  - „nie mów” o tym, co się dzieje w rodzinie
  - „nie ufaj” członkom rodziny i obcym
  - „nie czuj” – bądź twardy
  - „nie zmieniaj” - zachowuj się zgodnie z wyznaczoną rolą (sprawca, ofiara, świadek przemocy, bohater rodziny, czarna owca, zagubione dziecko, maskotka)
- **Rodzina pozbawiona granic**
  - więzi rodzinne są tu osłabione, w niewielkim stopniu zaspokajają one potrzeby członków
  - nie ma problemu, który spajałby rodzinę – członkowie rodziny mogą z niej odchodzić lub zostać wypchnięci
  - świat zewnętrzny” wdiera się” lub „pochłania” rodzinę – nie wiadomo, kto należy do rodziny, a kto nie

Proces tworzenia się roli „czarnej owcy”

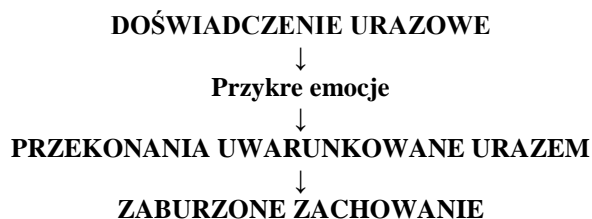
Im więcej razy obróci się „błędne koło”:

- tym bardziej negatywne przekonania zapisują się w obrazie dziecka o sobie
- tym częściej powtarza złe zachowanie, które przechodzi w nawyk
- tym rzadziej próbuje innych, konstruktywnych zachowań

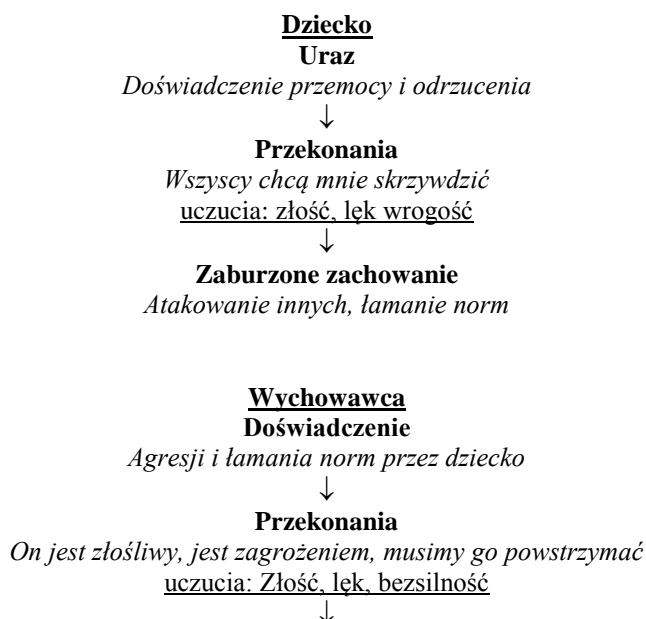
Rola zapewnia dziecku poczucie przynależności do rodziny i pomaga przetrwać

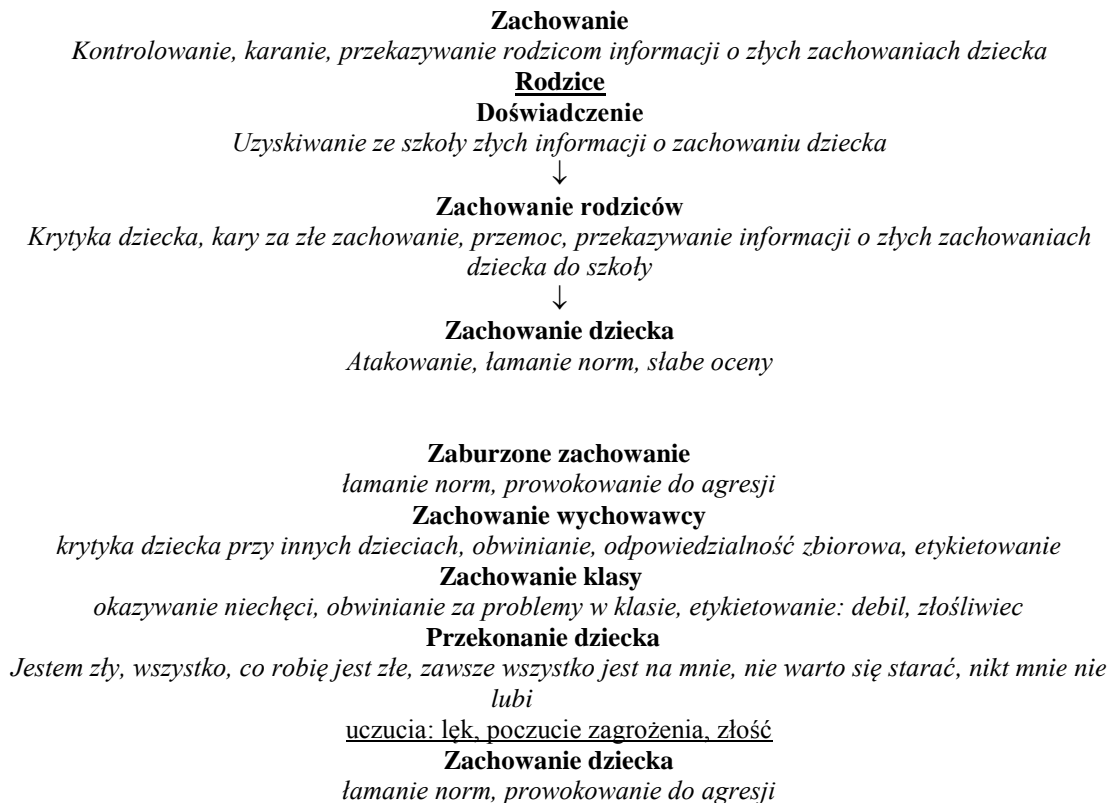
Dzieci, które wychowują się w rodzinach dotkniętych przemocą czy innymi formami patologii, doświadczają krzywdy. Wiele z tych trudnych doświadczeń staje się dla dziecka urazem psychicznym i wywiera znaczący wpływ na jego rozwój. Skutki krzywdzenia dziecka często ujawniają się w relacjach dziecka z otoczeniem w formie zaburzonych zachowań. Zaburzenia zachowania mogą być sygnałem krzywdzenia dziecka – wołaniem o pomoc.

❖ Skutki urazu psychicznego – mechanizm powstawania zaburzeń zachowania

❖ Nakładanie się i wzmacnianie dysfunkcyjnych procesów zachodzących w domu i szkole.

Szkolna interwencja

- W sytuacji konfliktu ucznia z nauczycielami **podjęcie pracy indywidualnej** (przez w-cę, pedagoga, psychologa)

Zalety: tworzenie relacji, więzi z chłopcem, poczucia osadzenia w szkole, pozytywnych skojarzeń, możliwość wentylacji emocji, poczucia odbarczenia nauczycieli, wzmocnienie osób znaczących

- Wspólne opracowywanie „strategii przejściowych” – co działa, cele do osiągnięcia, schemat rozmowy z rodzicami na zebraniu, przez telefon, opracowywanie profilu ucznia, jego cech, zainteresowań, adresy placówek terapeutycznych i opiekuńczych oraz ośrodków interwencyjnych
- Kontraktowanie zasad w oparciu o pomysły ucznia „oko w oko”, stawianie jasnych granic, wyciąganie zapowiedzianych konsekwencji w sytuacji przekroczenia granic np. po trzykrotnym ostrzeżeniu/upomnieniu
- Zapewnienie możliwości swobodnej ekspresji emocji poprzez metodę skrzynki emocji, skrzynki pytań, zeszytu emocji w gabinecie psychologa/pedagoga lub w klasie
- Inicjowanie sytuacji, w których uczeń będzie mógł doświadczyć ról związanych z zaradnością, wciąganie go do organizacji ważnego dla klasy projektu, zainicjowanie aktywności związanej z odczuwaniem przyjemności (organizacja zajęć dotyczących własnych zainteresowań)
- Wykorzystywanie zasad twórczego myślenia w pracy (zajęcia w oparciu o burzę mózgów, zamiana ról), inicjowanie zajęć nastawionych na tworzenie więzi z rówieśnikami
- Nawiązanie współpracy z rodzicami, opiekunami, zachęcanie rodzica, by zasięgnął porady specjalisty – psychologa dziecięcego lub psychiatry, wspieranie go w poczuciu, że każdy problem może być rozwiązany przy odpowiednio wczesnej interwencji. Wzmacnianie poczucia przymierza z rodzicami, ich poczucia wpływu.

Rola Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej

Diagnoza problemu chłopca

- W jaki sposób zaburzenia dziecka przejawiają się w jego relacjach z otoczeniem?
- Jaką rolę pełnią nauczyciele i klasa w podtrzymywaniu tych zaburzeń?
- W jaki sposób można korygować zaburzenia dziecka w środowisku szkolnym?
- Opracowanie strategii pomocy chłopcu w środowisku szkolnym?
- Inicjowanie zmian w środowisku rodzinnym

Współpraca Poradni i Szkoły

- Zarówno diagnoza jak i budowanie strategii powinno się odbywać w kontakcie z pracownikami szkoły, zaangażowanymi w pracę z dzieckiem.
- Optymalną formą działania są tu spotkania zespołu nauczycieli uczących chłopca, pedagoga szkolnego i wychowawcy klasy moderowane przez pracowników Poradni (rolę moderatora może też odegrać psycholog lub pedagog szkolny)

Pracownik Poradni

•Rola- moderator

•Kompetencje:

- umiejętność budowania strategii pracy z dzieckiem
- umiejętność moderowania pracy zespołu

•Rola - konsultant

•Kompetencje:

- wiedza o mechanizmach zaburzeń zachowania i metodach korygowania ich

Cel: budowanie strategii pomocy dziecku

Pracownicy Szkoły

•Rola – uczestnik zespołu

•Kompetencje:

- umiejętność współpracy

•Rola – nauczyciel, wychowawca, pedagog

•Kompetencje:

- umiejętności dydaktyczne i wychowawcze
- wiedza o dziecku, znajomość kontekstu w jakim przejawiają się zaburzenia zachowania

Cel: budowanie strategii pomocy dziecku

3. Strategia pomocy dziecku z zaburzonym zachowaniem

❖ Rozmowa z dzieckiem (pedagog , wychowawca)

• Nazwanie obecnej sytuacji

„Zaprosiliśmy Cię, żeby porozmawiać o tym, co się ostatnio działo. Zauważyliśmy, że powtarzały się pewne sytuacje – Ty zachowywałeś się źle, a my wyciągaliśmy wobec Ciebie konsekwencje. Wyglądało to tak, jakbyśmy ze sobą walczyli. Nie chcemy żeby tak było, zależy nam na Tobie. Chodzi o to, żebyś Ty się czuł w szkole dobrze, a inni z Tobą też”

• Zaproszenie dziecka do przedstawienia jego punktu widzenia i potrzeb

„Jak chcesz być traktowany, co Tobie przeszkadza, co powinno się zmienić, żebyś się dobrze czuł w szkole?”

• Postawienie dziecku jasnych wymagań.

Skoncentrowanie się przede wszystkim na najważniejszych aspektach (ochrona praw innych dzieci i podstawowa dyscyplina podczas lekcji), a pominięcie zachowań, które są mniej szkodliwe.

- **Zawarcie kontraktu,**
Wychowawcy zobowiążą się do sprawiedliwego traktowania dziecka i dostrzegania jego starań, a on zobowiąże się do przestrzegania ustalonych zasad.
- **Pedagog szkolny ma pełnić rolę osoby wspierającej dziecko w realizacji umowy**
Ustalono, że będzie się spotykał z dzieckiem codziennie w pierwszym tygodniu, a potem w miarę potrzeb w celu omawiania sukcesów i trudności.

❖ Sposób traktowania dziecka

- **Wychowawcy w różnych sytuacjach pokazują dziecku, że jest ważny jako osoba i jako członek klasy (w formie komunikatów "ja")**
- „Zależy mi na Tobie, jesteś dla mnie ważny, chcę z Tobą współpracować, lubię Cię, martwię się o Ciebie”
- **Okazanie troski w sytuacji, kiedy dziecko zachowa się źle i trzeba postawić mu granice**
- „Nie chcę, żebyś wyzywał inne dzieci.. Zależy mi na tym, żeby innym było z Tobą dobrze i żebyś się dobrze czuł w naszej klasie. Jesteś tu ważny i potrzebny.”
- „Traktuję Cię z szacunkiem i dlatego, chociaż teraz jestem na Ciebie zła, nie będę używała obraźliwych słów, od Ciebie oczekuję tego samego”
- **Wychowawcy okazują dziecku szacunek w sytuacjach, kiedy popełni błąd, poniesie porażkę**
- „Masz prawo popełnić błąd. Widziałam, że starałeś się wykonać zadanie jak najlepiej i to się liczy”

❖ Poszukiwanie dobra

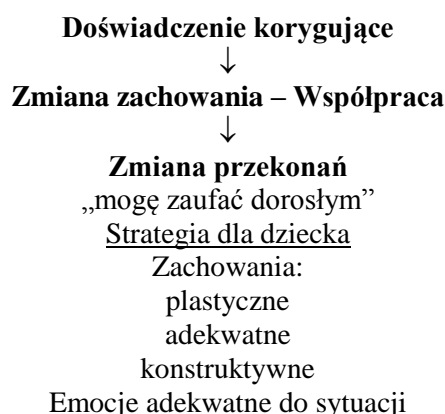
- **Wzmacnianie każdego przejawu pożądanego zachowania** dziecka (współpracy, przestrzegania norm, pomagania innym) w formie pochwały opisowej
- „Dotrzymałeś naszej umowy. Dzisiaj podczas lekcji widziałam, że starałeś się skoncentrować na pracy. Przez większość czasu byłeś aktywny. Rozwiązałeś zadanie i zgłosiłeś się do odpowiedzi. Cieszę się, że mogę na Ciebie liczyć”.
- „Zauważyłam, że dzisiaj pozwoliłeś Kacprowi korzystać ze swojej książki. Cieszę się, że mu pomogłeś, dzięki temu mógł wykonać zadania”.
- „Widziałam, że byłeś zdenerwowany, kiedy Basia użyła wobec Ciebie wyzwiska. Jednak nie odplącałeś jej tym samym, tylko pokazałeś, że to Cię nie obchodzi. Podziwiam Twoje opanowanie. To właśnie jest siła – nie dać się sprowokować”.
- **Wychowawcy stwarzają specjalne sytuacje, w których dziecko może spojrzeć na siebie inaczej**
- Powierzenie dziecku pomocy dziecku, które ma trudności w nauce matematyki:
„Jestem pewna, że potrafisz pomóc Krzyškowi w zrobieniu tego zadania”
- **Wychowawcy mówią matce o postępach dziecka w jego obecności:**
- „Szkoda, że pani nie widziała, jak ..... wczoraj współpracował z kolegami na zajęciach. Był aktywny, miał wiele ciekawych pomysłów...”
- **Modelowanie właściwych zachowań**
(komunikacja, rozwiązywanie konfliktów) przez wychowawców, w sytuacjach, które się wydarzają naturalnie

❖ Praca z grupą

- Zajęcia integrujące – wychowawcy, pedagog
- Kontrakt określający zasady wzajemnego odnoszenia się do siebie i współpracy. Kontrakt powinien zawierać normy przeciwdziałające wykluczeniu – „włączamy do zabawy, rozmów i wspólnego spędzania czasu dzieci, które pozostają na uboczu”

- Wychowawcy będą interweniować w sytuacji, kiedy inni uczniowie mówią o dziecku „debil”, „złośliwiec”, odwołując się do kontraktu:
„Każdy w naszej grupie powinien być traktowany z szacunkiem”, a także kiedy zrzucają na niego odpowiedzialność za zamieszanie w klasie „Każdy odpowiada za swoje zachowanie”
- Wychowawcy unikają:
  - etykietowania dziecka i innych uczniów
  - sformułowań zawierających generalizację: „Ty zawsze.., Ty nigdy.., Ty tylko potrafisz...”
  - stosowania odpowiedzialności zbiorowej za przewinienia dziecka czy innego ucznia
- Wychowawca przeprowadzi zajęcia, których celem będzie uwrażliwienie dzieci na osoby słabsze i jednocześnie pokazanie, że są różne rodzaje siły.

❖ Korygowanie zaburzonego zachowania dziecka

❖ Powrót dziecka do starych zachowań

- Wychowawcy mogą być dla dziecka „skarbnicą wiedzy o sobie samym”, przypomnieć mu, że w takich sytuacjach potrafił się zachować inaczej
„Pamiętam, jak w zeszłym tygodniu pożyczyłeś Markowi swoją książkę i potem pracowaliście razem”
- Pokazanie dziecku, że złe zachowanie nie pasuje już do jego wizerunku
„Jestem rozczarowana. Wiem, że potrafisz się opanować, takie zachowanie mi do Ciebie nie pasuje”
- Mogą wyrazić swoje uczucia lub oczekiwania
„Słyszałam, jak obrzuciłeś Marcina wyzwiskami. Wiem, że byłeś zdenerwowany, ale chciałabym, żebyś powiedział mi o co chodzi, bez obrażania”
- Ważne jest wyrażanie zaufania do dziecka:
„Wiem, że mogę na Ciebie liczyć i że to się więcej nie powtórzy”
- Odwołanie się do kontraktu:
„Zobowiązałeś się do współpracy w czasie lekcji. Twoje słowo jest dla mnie ważne, wierzę, że dotrzymujesz zobowiązań”